УДК 215:378

З.І. Тіменик
Національний університет "Львівська політехніка"

ВЕЛЕСОВА КНИГА І БІБЛІЯ: ДЕЯКІ РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

© Тіменик З.І., 2004

Розглянуто й проаналізовано ціннісні аспекти релігійної системи Велесової Книги і Біблії, зокрема світоглядні, методологічні, термінологічні.

This article deals and analyses with some valuable aspects of religious system of Veles'is Book and Bible, among their number of problems of world autlook, terminology and methodology.

Мета роботи – в контексті релігієзнавчих спостережень здійснити спробу системного порівняльного аналізу основної проблематики Велесової Книги і Біблії.

Сучасний стан дослідження. Системний порівняльний аналіз основних засад Велесової Книги і Біблії поки що на стадії утвердження. Через специфіку своїх тематичних досліджень деякі автори [9; 15] тільки порушили таку проблему, підкресливши історичну самобутність Велесової Книги. Хоча питання автентичності її текстів для деяких дослідників залишається відкритим [3]. Інші дослідники звернули увагу на гармонійність «зживання» основних ідей цих двох священних книг з огляду на їх догматично-канонічні засади і звичаєво-обрядовий уклад [8–11; 16]. Група релігієзнавців та істориків прагнула з'ясувати широкі історико-суспільні та духовні аспекти в контексті різних древніх цивілізацій [4; 17–18]. Є дослідники, котрим на час написання своїх праць, тексти Велесової Книги, найімовірніше, були невідомими або аналіз їх вважався не обов'язковим [3]. Праці інших учених [13; 15; 19] дають для системних спостережень лише певне джерело матеріалу, а з огляду на специфіку досліджуваної теми сам порівняльний аналіз там не проводиться. Тому, зважаючи на такий стан дослідження, ця мета є актуальною:

1. Методологічні принципи аналізу язичницького і християнського процесів у контексті буття двох священних книг. Низка методологічних принципів дає змогу вести дослідницькі спостереження над двома священними пам'ятками – Велесовою Книгою і Біблією. Між тим принцип фактології зв'язків (з огляду на ідею безперервності духовного буття) дає змогу простежити історико-духовні процеси різних етносів у період написання текстів цих двох пам'яток. Наприклад, поетапні переселення оріїв-русів-укрів у II–I тис. до н. е. до Індії, а відтак назад – через Близький Схід і Малу Азію – відображені переважно у Велесовій Книзі і частково – у Біблії. Водночас є можливість простежити проникнення й утвердження деяких догматично-канонічних елементів з язичництва у християнство в уже іншій функціональності (щодо колядок: у язичництві вони були ритуальним елементом, у християнстві – стали додатком до богослужб).

Принципи усвідомлення значущості першоджерела, особливо, коли під першоджерелом маються на увазі копії невідворотно втрачених оригіналів: з огляду на недовговічність папірусу чи пергаменту, на яких писалися біблійні книги, або щодо дерев'яних дощечок з текстами Велесової Книги.

Принцип духовного спадкоємництва підтверджує тезу про безперервність традицій упродовж тривалого історичного часу із можливою варіантністю їх вияву, але зі збереженням спільних ідейних засад (з огляду на це є підстава для зіставлення подібних мотивів із велесівської Пісні ратної і, скажімо 136(137)-го псалма Давидового, – власне, коли йдеться про патріотичні мотиви. Тексти печер Кам'яної Могили (що на Запоріжжі) дають змогу стверджувати духовну спорідненість культури Шумеру й Аратти в контексті «П'ятикнижжя Мойсеєвого» і розповіді, наприклад, про Всесвітній потоп, у багатьох місцях Велесевої Книги.

Принцип розуміння суті світсько-духовних сил і їх виявів (Хорборея-Перуна – у Велесовій Книзі і архистратига Михаїла – у Біблії [2, с. 180];

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

специфічне духовне функціонування святих у християнстві, що колись перебували на землі (приміром, апостолів) і людинобогів – із Велесової Книги.

Принцип розуміння культової атрибутики (народної космогонії) дає підстави для специфічного функціонування Зоряниці – символа «Бога руської віри» у вигляді двох переплетених трикутників, що згодом став прототипом для «зірки Давида» [2, с. 181].

Принцип багатофункціональності божеств сприяє дослідницьким спостереженням щодо сутності Дажбога і Христа. Якщо перший сприймається як Світло, виокремлене від Сварога (Творця світу), і як таке, що існує само по собі у Сварожих небесах, то Христос як божество втілився у людському тілі, ставши Богочоловіком, зберігши водночас усі властивості божества. Згадаймо висловлювання Євангеліста Івана про Христа: "Споконвіку було Слово... і життя було в Нім, а життя було Світлом людей (Ів. 1:1,4). Світло – Слово – Христос – Богочоловік – Син Божий, що вознісся на небеса до Творця світу...

Принцип розуміння моральних категорій уможливлює трактувати добро і зло у їхніх постійних складних виявах. Якщо у Біблії вияви цих категорій еволюціонізували від розуміння Старого до Нового Завіту, то у Велесовій Книзі вони мають уоднозначнений вияв по всьому тексту.

Принцип відновлення зв'язку часів, в яких актуалізується одна й та сама тема (наприклад, оборона рідного краю як священного обов'язку й осудження рабства). Клятва язичника-праукраїнця: "Доки не буде Русь вольна і сильна, підемо до смерті, як до празнування!" [2, с. 114]; "Якщо я забуду за тебе, о Єрусалиме, – хай забуде за мене правиця моя!" (Пс. 136(137):5). З погляду часу Велесова Книга стала реліктовим виявом мислення праукраїнців, органічно "зжившись" із пізнішим християнським світоглядом, передусім у звичаєво-обрядовій сфері, – невід'ємною частиною їхнього духовного буття. Тому архаїчне язичницьке мислення не можна вважати примітивним, воно просто інше, своєрідне.

2. Віровизнавчі спостереження. Розуміється, що без текстуального аналізу священної книги осмислення основ віровчення – неможливе. В епоху радянського тоталітаризму, коли ще не було видано Велесової Книги, панувала повсюдна дезінформація. Між тим порівняльні спостереження повністю спростовують думку про нібито політеїзм праукраїнських язичників – на сторінках їхньої священної книги неодноразово утверджується думка про єдинобожжя.

Слава Богу нашому!
Немає Бога, крім Вишнього!
І Сварог, і інші – суть множества, яко:
Бог є єдин і множественен!
Се нехай не розділить ніхто того множества
і не мовить, що маєм Богів многих! [2, с. 25, 117].

Нероздільність Святої Трійці утверджують новозавітні тексти Біблії. Одночасно іменем Святої Трійці благословляв Христос (Бог-Син) апостолів до поширення його вчення: "Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи: христячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа" (Мт. 28:19). Єдинобожжя юдеїв утвердилося у Десяти Заповідях Божих: "Хай не буде тобі інших богів передо Мною!" (Бут. 20:3).

Наші предки вірили у Бога-Триглава – єдиного, без видимого зображення, ідеального, якого можна пізнати тільки через триіпостасність, тобто через Сварога, Дажбога, Сущого або Світовида, інші назви Триглава – Ум, Держитель (у християнстві: Абсолютний Розум, Вседержитель, – як і інші назви Бога-Отця).

В обох священних книгах є боготворення світу. У Велесовій Книзі "Сварог, їже сотворив світ, – бог світу є" [2, с. 101]. У Біблії процес творення світу відбувся у шести днях, тобто у шести історичних періодах (Бут. 1: 1–31). До речі, і у Велесовій Книзі, і в Біблії підкреслено естетичний момент усього діяння: усе, що сотворене Богом – гарне, доцільне, мудре.

Ці священні книги утверджують єдинобожжя не тільки у триіпостасності, а й у множинності, що має свою специфіку. У Велесовій Книзі вона виявляється у тричленності світобудови, що водночас виражала три складові світоглядних уявлень праукраїнців. Тобто утверджувала систему Права – сукупності законів, за якими існує реальний світ, Яви – уособлення самого реального світу, котрий людина могла сприймати своїми органами чуття, і Нави – світу померлих. Незважаючи на особливість цього догматичного елемента "віри наших предків", і в язичництві, і

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

в християнстві є спільне явище – феномен Ірію (Раю).

Рай у язичницькому розумінні – не якась духовна окремішність – він існує в системі Сварги; вона творить єдиний Божий світ, що виявляється у двовидній просторовості: Денна Сварга – то Земля, Місяць, Сонце, інші світила і Нічна Сварга – власне Ірій (Рай) – місце буття душ предків (пращурів). За Раєм простягаються безмежні простори – місце перебування Сварога–Творця світу. Спільним тут для наших двох релігійних світобачень є поняття Кінця – символу безмежності життя, що означає новий початок світотворення (в останній біблійній книзі – Об'явленні Івана Богослова – "кінець світу" пов'язується з другим пришестям Христа на Землю і воскресінням душ померлих для нового життя).

Спільним у догматиці двох священних книг є й органічне "входження" усіх божеств у сутність язичницького Бога-Триглава і в триіпостасність християнської Трійці, тобто поза Триглавом і поза Трійцею духовні сили не здатні до самостійного діяння. Триглав – безперервний вияв власної істоти через функціонування інших божеств – його ж невід'ємних елементів. Такі Божі діяння відбуваються огранічно, взаємообумовлено і мають свою складну логіку безперервного творення. Про цю діалектику взаємозв'язків стисло й образно повідомляє 39-та дощечка:

Права бо є невидимо зложена Дажбогом, а по ній, яко пряжа, – зіткана Ява.

І ті – сотворюють життя наше!

А те, коли одійде, смертю є Яві зітканій і творене – в Праві!

Нава бо є по тих, – до тих є Нава і по тих є Нава!

І в Праві – є Ява! [2, с. 109]

Утвердження єдинобожжя (віри в Бога-Триглава) у вигляді трьох іпостасей – Сварога, Дажбога і Сущого – виявлялося передусім у їх єдності з людиною,

Бо всі ми – Дажбожі внуки по Уму,

Яко ж Ум Великий Божеський

Єдиний є з нами!

І тому речемо з богами воєдино... (2, с. 109).

Таке єднання видно і в християнстві (наприклад, друга іпостась Трійці – Ісус Христос – став Богочоловіком, страждав і був розп'ятий на хресті як Спаситель людства). Христос був Богом, увібравшись в риси людини: мав тіло, споживав їжу, безпосередньо спілкувався, бував у храмах та інших місцях, проповідуючи, оздоровляючи, видимо творячи чуда на очах у людей. І разом з тим "... у ньому бо враз з людською природою живе вся повнота божества" (Кол. 2:9).

У православній традиції існує догмат про ісходження третьої іпостасі Трійці – Святого Духа – від Бога-Отця. Подібне явище – і в язичництві: Сварог відділив собі частину себе – Дажбога – і через нього творив із себе світ, людину і закони, за якими та здатна розвиватися. Дажбог став творцем самої моделі світобудови – Яйця:

Се бо Дажбог створив нам Яйце!..

І місяць в тій безодні

повісив Дажбог Землі нашій! (2, с. 15).

До речі, ці рядки свідчать також про високу освіченість волхвів-священнослужителів храмів-обсерваторій; вони добре орієнтувалися у будові Всесвіту і не вважали (як у середньовічній Європі), що Земля є плоскою поверхнею і тримається на трьох китах!

Дажбог (як друга іпостась) наділений багатофункціональними можливостями: він – Божество всесвітнього вогню, Бог вогню, який постійно вирує у Сонці, Дажбог є органічним поєднанням очисної ознаки вогню і життєдайних можливостей Світла Сонця, він є безперервним продовжувачем життя, бо має здатність запліднювати все живе, утверджувати все рідне:

... всі ми Дажбожі внуки

і не повинні йти вслід за іншими стопами чужими! [2, с. 45].

Теж духовно багатофункціональною у християнстві є друга іпостась – Ісус Христос, – про що свідчать інші Його назви: Бог, Господь, Син Божий, Син Людський, Учитель, Відкупитель, Вседержитель, Всемогутній (останні дві назви має і Бог-Отець).

Третьою іпостассю Триглава є Сущий, тобто Соборний (Об'єднаний) Ум людства чи – Світовид, котрий постійно формується душами предків у Ірі (Раю) і творить його своєрідну ноосферу. Духовні функції Світовида (Сущого) єднають його з третьою іспостасею Трійці – Святим Духом, що є свідомою істотою (з ним пов'язана духовно-інтелектуальна праця апосто-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

лів – Христових учнів). Християнізація вимагала також поєднання природного розуму, життєвого досвіду з постійним навчально-освітнім удосконаленням. Святий Дух (як і Світовид) "досліджує все, навіть глибини Божі" (І Кор. 2:10).

Термінологічні проблеми. Терміни дохристиянських вірувань ще не усталені. Саме поняття „дохристиянські вірування" має кілька відповідників: „давньоукраїнська (руська) віра", „віра предків наших", „віра в Сварога", „язичництво", „поганство". По-різному називають і самих визнавців цієї віри. До вже усталених термінів „язичники", „погани" за останні десятиріччя додалися „сварожичі", „Дажбогові внуки". Неоднозначним є й поняття „Бог", „божество", „божественна (божеська) сила"; в атеїстичній літературі побутував переважно один термін „божки" (який, до речі, у Велесовій книзі жодного разу не вживається). А що вже казати про термін „боги" – він так часто трапляється при читанні (із цього можна зробити неправильний висновок: язичники, мовляв, сповідували багатобожжя; між тим у самій Велесовій Книзі така думка, як вже було зазначено, неодноразово заперечується).

Деякі терміни й понині сприймаються неоднозначно. Синонімом „дохристиянських вірувань" є „язичництво". А щодо поняття „поганство", то тут стався звуковий збіг двох різних за значенням слів: термін походить від грецького „paganus" – „селянський"; тобто йшлося про мешканців паґи – села, де найдовше трималось язичництво в процесі християнізації [5, с. 16]. Ще однією термінологічною особливістю є багато синонімічних замінників до власних назв (Дажбог має їх 8, а у батька Кия – їх 16, у Велеса – 46!). Щодо поняття „Бог", то в язичницькій термінології воно теж неоднозначне: Богом язичники називали – Творця світу (Сварога), богом був для них одночасно будь-який вияв його духовної функціональності. Наприклад, Перун як Бог асоціювався із Синіми Небесами, які, своєю чергою, були частиною духовного володарювання Сварога. Тобто Сині Небеса і Перун – дві тотожні назви єдиної Божої істотності.

Термінологічні труднощі обумовлюються також особливістю процесу „творення" божества-бога. Наприклад, ім'я „Кий" у язичництві має три різні функціональні вияви: 1) як істота світська був главою Карпенської держави оріїв (протоукраїнців) у Малій Азії (XV–XIV ст. до н. е.) та ініціатором ісходу (масового повернення) до Наддніпрянщини з Індії після численних мандрів і поневірянь); 2) Бог Велес (під таким іменем після смерті був канонізований Кий); 3) Як збірна назва послідовників Кия, тобто – київців.

Порівняно з християнством маємо інше термінологічне розуміння божественності: якщо в релігії Христа існує цілий сонм (сукупна розмаїта множинність) небесних сил – святих, то в язичництві на небесах і на землі діють боги, але не як окремі духовні сутності, не як самі по собі окремі божества, а лишень як вияви Сварога. Тобто поняття „Бог" – двозначне: воно виражає і Творця світу, і багатоманітність його ж духовних можливостей.

Щодо самого розуміння небесних сил, то діяння їх є різними: у язичництві вони свою духовність виявляють у постійному животворенні (як, наприклад, уже згаданий Дажбог). І це животворення відбувається спонтанно як самозрозуміла річ; у християнстві ж небесні сили допомагають вірним після молитовних звернень (до речі, термін "безплодні" стосовно небесних сил у язичництві – відсутні, тоді як у християнстві вони поєднуються фактично в один термін – "небесні сили безплодні"). Особливим у язичництві є термін "людинобог" зі своєрідним шляхом обоження – від своїх земних духовних подвигів почавши: уже згаданий Кий після смерті був канонізований на Бога Велеса і став "уособленням всіх руських людинобогів" [2, с.155]. Спільним для язичницьких людинобогів і для українських християнських святих є хіба що епохальність їхньої земної діяльності. Поза тим, аналогічні постаті (Князь Володимир Великий, Княгиня Ольга), оголошувалися святими, рівноапостольними, тобто прирівнювалися за значенням до апостолів – духовних учнів Христа (як другої іпостасі Трійці).

Саме поняття Бога за час функціонування Біблії термінологічно набуло багатозначних рис. Це – Ягве ("Я є", – як вияв самої сутності Бога) (Вих. 3:13-15); Авва – Отець (Гл. 4;4–6);

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Отець (Йо.10:15); Господь – у Новому Завіті як ім'я і для Христа (Лк. 7:13; Ді. 17:59); Владика майбутнього (Втор. 29; 28); Володар історії (Прип. 20:24), Викупитель (Іс. 63:16). Усі ці назви Бога, за винятком останніх трьох, є також назвами не тільки язичницьких трьох іпостасей, а й окремих божеств (богів) поза ними (наприклад, Велеса, що, як і Христос, іменується Світлом, Світом, Богом-Світом); порівняємо Христові слова про себе самого із Євангелія від Івана: "Я Світло для світу. Хто йде за Мною, не буде ходити у темряві той, але матиме світло життя" (Ів. 8:12). Специфічним є однак біблійна назва "Ягве" ("Я є"), котра не має аналога у Велесовій Книзі. Очевидно тому, що Бог-Триглав (як неотрапоформна сутність) повсякчасно виявляє себе зримо не тільки у трьохіпостасності, а й у багатьох добрих духовних силах (божествах).

Висновок. Деякі релігієзнавчі спостереження над текстами Велесової Книги і Біблії свідчать про єдинобожжя їх віровизнавчої системи, триіпостасність язичницького і християнського Божого єства і про певну тотожність духовної функціональності Божих сил (божеств).

Язичництво має не менш складну духовну єрархію, не кажучи про саму віровизнавчу систему. Певні тотожності або часткові подібності (як і специфічні особливості) свідчать про те, що традиція – феноменальне явище в духовному бутті – чекає на своє подальше поглиблене осмислення.

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Завіту // Пер. Митр. Іларіон (Огієнко).– Лондон, 1962. 2. Велесова Книга: Легенди і Міти. Скрижалі буття українського народу I тис. до. н. е. – I тис. н. е. / Пер. Б. Яценка.– К.,1996. 3. Велесова Книга. Славянские Веды / Составление, перевод, предисловие, комментарии, статьи Д.М. Дутко. – М., 2002. (серия «Антология мудрости»). 4. Влес-Книга. Скрижалі буття оріїв-русів-українців од XX тис. до н. е. до 878 року // Реконструкція і пер. тексту П. Комнацького. – К., 2002. 5. Іларіон Митр. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. монографія. – К., 1992. 6. Іларіон Митрополит. Канонізація святих в Українській Церкві: богосл. моногр. – Вінніпег, 1965. 7. Кифішин А. Шумерські та протошумерські написи Кам'яної Могили // Український Світ [Київ]. – 1995. – № 1–3. –11–19 С. 8. Ключек Г. Світ "Велесової книги". – Кіровоград, 2001. 9. Корінь безсмертної України і українського народу // Упор. В. Паїк; вступ. слово П. Дужого. – Львів, 1995. 10. Космос Древньої України: Трипілля–Троянь: мітологія, філософія, етногенез IV тис. до н. е.–I тис. н. е. // Упор., вступ. стаття, прим. В. Довгича. – К., 1992. 11. Лозко Г. Українське язичництво як джерело побутового релігійного синкретизму: Автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук.– К., 1996. 12. Орел Л. Україна в обрядах на межі тисячоліть. – К., 2001. 13. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К., 1993. 14. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. – Львів, 2001. 15. Святе Письмо Старого та Нового Завіту // Пер. І. Хоменка. – Рим, 1963. 16. Соловій, Мелетій М. Божественна літургія: Історія-розвиток-пояснення. – Львів, 1999. 17. Харченко П. Триіпостасне тіло людини і триалог у древніх мовах // Космос Древньої України. Трипілля-Троянь: Мітологія. Філософія. Етногенез // Упор., вступ. стаття, прим. В. Довгича. – К., 1992. 18. Шилов Ю. Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. – II тис. н. е. Вид. 2-е. – К., 2002. 19. Щепанські Г. і А., Кунда Т. Святе Письмо заперечує навчання Свідків Єгови Вид. 2-е. // Пер. з польс. В. Корендія. – Львів–Рудно, 1998.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua